

O'ZBEKISTONDAGI QATTIQ MAISHIY CHIQINDI POLIGONLARI HOLATI: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Mirxoliqov Sardor Mashrafxon o'g'li

Toshkent davlat transport universiteti

Sardor.mirxoliqov@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu tadqiqot O'zbekistondagi qattiq maishiy chiqindi (QMCh) poligonlarining hozirgi holatini kompleks baholashga bag'ishlangan. Tadqiqotda 14 ta viloyat va Qoraqalpog'iston Respublikasi bo'yicha ma'lumotlar tahlil qilinib, mamlakat miqyosida 22 ta ruxsat etilgan va 583 dan ortiq ruxsatsiz chiqindi maydonlari aniqlangan. Tizimli tahlil metodologiyasi, GIS-monitoring ma'lumotlari hamda laboratoriya tadqiqotlari asosida chiqindi poligonlari tuproq, suv va atmosferani ifloslantirish darajalari o'rganilgan. Natijalar shuni ko'rsatdiki, mavjud poligonlarning 78 foizida sanitariya me'yorlari buzilmoqda, filtrat suyuqligi nazoratlanmaydi va gaz chiqishi tizimi mavjud emas. Xalqaro amaliyot bilan qiyosiy tahlil o'tkazilib, aylanma iqtisodiyot tamoyillariga asoslangan kompleks yechimlar taklif etilgan. Tadqiqot natijalari davlat chiqindi siyosatini takomillashtirish uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: *qattiq maishiy chiqindi (QMCh), chiqindi poligoni, chiqindi boshqaruvi, ekologik monitoring, filtrat suyuqligi, aylanma iqtisodiyot, O'zbekiston atrof-muhit siyosati, sanitariya me'yorlari, chiqindi qayta ishlash*

KIRISH

Zamonaviy urbanizatsiya jarayonlari va aholi turmush darajasining o'sishi bilan birga qattiq maishiy chiqindi (QMCh) muammosi global miqyosda keskinlashib bormoqda. Rivojlanayotgan davlatlar uchun bu muammo ayniqsa dolzarbdir, chunki moliyaviy resurslar cheklanganligi sababli zamonaviy chiqindi boshqaruvi infratuzilmasi yaratish imkoniyati qiyinlashgan bo'lib qolmoqda. O'zbekiston ham mazkur toifadagi mamlakatlar qatorida turib, QMCh sohasida bir qator tizimli muammolarga duch kelmoqda. (Rasm 1) [1]

Rasm 1. Poligon xolati

Mamlakatning 36 million dan ortiq aholisi yiliga taxminan 6 mln tonnadan ziyod maishiy chiqindi hosil qilmoqda. Bu ko'rsatkich yildan-yilga 3–4 foizga o'sib bormoqda. Shu bilan birga, chiqindi infratuzilmasining rivojlanish sur'ati ushbu o'sishdan ancha ortda qolmoqda: mamlakatda hozirgi kunda atigi 22 ta ruxsat etilgan poligon mavjud bo'lib, ularning texnik holati talablar darajasida emas.[2]

Quyidagi 1-jadvalda O'zbekiston viloyatlari bo'yicha ruxsat etilgan va ruxsatsiz chiqindi joylashtirilishi haqidagi ma'lumotlar keltirilgan. Ma'lumotlar Ekologiya, tabiatni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi 2024-yil hisoboti asosida shakllantirilgan.[5]

1-jadval. O'zbekiston viloyatlari bo'yicha QMCh poligonlari holati (2024)

№	Viloyat / Shahar	Ruxsat etilgan poligonlar	Ruxsatsiz chiqindi joylari	Yillik chiqindi hajmi (ming tonna)	Holat bahosi
1	Toshkent sh.	3	47	1 240	Qisman nazorat
2	Samarqand viloyati	2	61	580	Nazorat zaif
3	Farg'ona viloyati	3	54	670	Qisman nazorat
4	Andijon viloyati	2	49	520	Nazorat zaif
5	Namangan viloyati	2	43	410	Nazorat zaif
6	Buxoro viloyati	1	38	310	Kritik
7	Xorazm viloyati	1	35	280	Kritik
8	Qashqadaryo viloyati	1	41	340	Nazorat zaif
9	Surxondaryo viloyati	1	37	295	Kritik
10	Jizzax viloyati	1	28	195	Kritik
11	Sirdaryo viloyati	1	22	165	Kritik
12	Navoiy viloyati	1	31	220	Kritik
13	Toshkent viloyati	2	53	590	Qisman nazorat
14	Qoraqalpog'iston R.	1	44	260	Kritik
	Jami:	22	583	6 075	—

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatmoqdaki, eng ko'p ruxsatsiz chiqindi joylari Samarqand (61 ta), Farg'ona (54 ta) va Toshkent viloyatlarida (53 ta) qayd etilgan. Ruxsat etilgan poligonlarga nisbatan ruxsatsiz joylar nisbati o'rtacha 26:1 ni tashkil etib, bu ko'rsatkich eng rivojlangan davlatlardan 8–12 baravar yuqoridir . (Rasm 2)[3]

Rasm 2. Poligon yo'li

O'zbekistonning chiqindi boshqaruvi ko'rsatkichlarini xalqaro raqamlar bilan solishtirish muammo miqyosini to'la anglash imkonini beradi.

2-jadval. Qiyosiy xalqaro ko'rsatkichlar

Davlat	QMCh qayta ishlash (%)	Poligon ulushi (%)	Jon boshiga (kg/yil)	Maqsad 2030 (%)
O'zbekiston	10–12	83	280	45
Qozog'iston	18	74	320	50
Rossiya	14	69	445	30
Germaniya	67	0	620	75
Janubiy Koreya	86	3	415	90
Xitoy	38	46	500	60

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatmoqdaki, O'zbekiston QMCh qayta ishlash ko'rsatkichi bo'yicha (10–12%) MDH mamlakatlari ichida ham eng quyi o'rinlardan birida turadi va dunyodagi o'rtacha ko'rsatkichdan (34%) sezilarli darajada orqada qolmoqda. 2030 yilga belgilangan 45% maqsadga erishish uchun yillik investitsiyani hozirgi darajadan 4–5 barobar oshirish talab etiladi.[4]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayev, T. & Karimov, S. (2022). Chiqindi poligonlari gazlaridan energiya olish imkoniyatlari: O'zbekiston sharoitida tahlil. Energetika va atrof-muhit jurnali, 14(3), 45–58.
2. Ekologiya, tabiatni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi (2024). O'zbekiston atrof-muhit holati to'g'risida milliy hisobot 2023. Toshkent: Vazirlik nashriyoti.

3. Rahimov, A., Yusupov, B. & Tursunova, D. (2023). O'zbekistonda kommunal chiqindilarni boshqarish: tizimli muammolar va yechimlar. O'zMU ilmiy axborotnomasi, 4, 112–127.
4. Ziyodullayev, N. & Kalandarov, P. (2024). Chiqindisiz ishlab chiqarish konsepsiyasi va O'zbekistonda joriy etish istiqbollari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 2(1), 88–103.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6034-son farmoni (2020). "Chiqindilar to'g'risida"gi qonunni amalga oshirishga oid chora-tadbirlar haqida. O'zR Qonunlar to'plami.